

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

"בסוד מתבגרים" - עיון בסיפורו של סמי ברדוגו "חיזו בטטה" על פי שיטת קובובי

מאת ד"ר רבקה ברגר

"חיזו בטטה", סמי ברדוגו, ילדה שחורה- מאת ד"ר רבקה ברגר

מתוך "בסוד מתבגרים" הוצאת "אשלים", משרד החינוך

תוכן

הסיפור עוסק במשפחה ובה אם ושני בנים: אדוארד המכונה חיזו [גזר] ושמעון המכונה בטטה [תפוח אדמה מתוק]. האם היא אישה קשת יום עם נטייה להתקפי זעם. היא מגדלת את בניה לבדה. אב המשפחה אינו נזכר בסיפור. האם מנהיגה אורח חיים מסתגר מפני השכנים, אי דיבור על הקשיים ועיסוק אובססיבי עם בניה בניקיון בשטיפה ובמירוק, בבית ובמקום עבודתה כפועלת ניקיון. פטורי האם מעבודתה מסמנים מפנה למצב שבו בתחילה האם ממשיכה לתפקד בבית בטיפול בבנים ובניקיון, אך לאחר מכן היא מנסה להתאבד ובעקבות כך מוצאת מן הבית לאשפוז כנראה במוסד פסיכיאטרי. חיזו, בן ה- 16 המספר את הסיפור מאמץ את תפקידי האם ואת אורחותיה והופך להיות הלכה למעשה המבוגר האחראי במשפחה. לאורך כל הסיפור מתואר ההבדל בהתייחסות האם לשני האחים וההבדל בין היחס לאם ולנסיבות החיים מצד שני האחים, בעוד שחיזו מאמץ את עמדת האם ומנסה להשביע את רצונה, ולשמור על חזות שקטה של חיייהם, תוך התעלמות מן הקושי שמציאות חיייהם מעמידה בפניהם, ותוך ויתור על ילדותו, אחיו בטטה מורד בעמדת האם וחולק עליה.

תהליכים נפשיים לדין

1. הכחשה אדפטיבית כדרך של הישרדות. לא לשאול שאלות כדרך התמודדות.
2. צורך של ילד לרצות את ההורה ותחושת אחריות כלפיו, כאשר הוא מרגיש באופן אינטואיטיבי שההורה חולה.
3. בוששה של ילד או של מתבגר במשפחה או בהורה מפני הסביבה.
4. התמודדות של ילד או של מתבגר עם חיים במשפחה שמסתירה סוד.
5. תפקיד הילד ההורי כמי שלוקח אחריות לשמר איזון עדין במשפחה.

מטרות

1. להכיר באופציה של התעלמות והדחקה כדרך להתמודדות במצבים מסוימים בהם אין לנו שליטה על מה שקורה.
2. לבחון אלטרנטיבות נוספות להתמודדות עם סוד במשפחה.
3. מתן לגיטימציה לשאלות לגבי עמדות ההורים.
4. הבנת הקשר בין ציפיות הורים לגבי ילדיהם לבין התפקיד שהם ממלאים במשפחה: ציפיות ההורה מן הילד כמעצבות תפקיד.
5. לעקוב אחר אופני ההתמודדות של אחים באותה סיטואציה משפחתית.
6. להבין שכאשר אין לגיטימציה לכעס מתעוררת אשמה.
7. הבנת הקשר בין הניקיון והקראוץ להתמודדות המשפחה עם החולי של האם, וכמו כן להכחשת הקשיים.

קישורים

"סרוויס צ'כי", יעקב שבתאי – היחס הקונפליקטואלי אל הורה. התבוננות חודרנית של ילד במשפחתו, וכמו כן: "ילדותי הייתה ספינה", תרצה אתר; "ואנקה", אנטון צ'כוב – גיוס כוחות התמודדות אצל ילד במשבר שבו המשפחה אינה מסוגלת לסייע.

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

הקצאת שעות להוראה

5 שעות

דמות ההזדהות

חיזו המספר

אוכלוסיית היעד

כיתות י' – י"ב

הכנה מומלצת לקראת הדין

במישור הקוגניטיבי

הסיפור כתוב בלשון יומיומית וברורה, אך בגלל השמירה על תודעתו של המספר בגוף ראשון, חלק מן המידע שהוא נותן כמו גם הפירוש שלו למציאות הם חלקיים. חשוב לוודא שהתלמידים "השלימו" את פערי המידע ושפירשו את המציאות המתוארת באופן מלא יותר מאשר חיזו מתאר אותה. בשאלות ההזדהות נשהה בנקודת הראות של חיזו ולאחר מכן בניתוק נברר את מה שחיזו רואה אך מכחיש מפני שאינו יכול להכיל. הכחשה זו היא מנגנון הגנה.

במישור הרגשי

הסיפור עוסק בתופעה של התמודדות ילד עם מצב משפחתי בו הוא נדרש למלא תפקידים, שלא בהתאם ליכולותיו הנפשיות, והוא הופך לילד הורי.

הסיפור עשוי לעורר הזדהות אצל תלמידים שבעצמם נאלצו להיות ילדים הוריים או שהמצב מוכר להם מילדים אחרים. ההתמודדות עם הורה מעורער נפשית היא קשה ואינה אוניברסאלית. הקושי בסיפור הוא, שאין הורה שני שיוכל לאזן וגם שאין דמות חלופית משמעותית עימה ניתן לחלוק את הקושי בשל האיסור לדבר על הסוד. הדין הספרותי בסיפור חשוב עבור תלמידים בכיתה שחווים מציאות דומה לזו שבסיפור, אך ניתן להפנות את הדין גם לכיוונים נוספים שהינם אוניברסאליים: קושי לחיות במשפחה בה אסור לשאול שאלות, ויש הסתרה של סוד בתוך המשפחה ומפני הסביבה או בוששה של ילד/מתבגר במשפחה/בהורה מפני הסביבה או תגובות שונות של אחים לציפיות ההורה מהם.

חשוב שהמורה יהיה מודע למסרים שאולי רוחים בכיתה, אשר אינם נותנים לגיטימציה לרגשות סותרים (אהבה, כעס, שנאה) של ילד כלפי הוריו, ובכך מעוררים אשמה וחרדה כשמתעורר כעס בילד כלפי ההורה. חשוב להדגיש את האוניברסאליות של המורכבות ביחס שלנו אל הורינו, וכי אין בכך סתירה לכיבוד אב ואם או לאהבה שחשים אליהם.

כמו כן חשוב לדבר על כך שהתנהגותה של האם קשורה למצבה הנפשי המתערער והולך עד להתפרצות ולניסיון ההתאבדות.

שאלות ההזדהות מפנות לתובנות לגבי האופן שבו חיזו מתנהל בסיפור, כיצד הוא באמת התמודד ואיפשר לעצמו לקיים שפיות בתוך מציאות בלתי שפויה. במציאות חייו של חיזו לא בהכרח יכול היה לשאול את עצמו

שאלות על מהותה ועל משמעותה של מציאות זו. התנהגותו של חיזו היא אדפטיבית בכך שהוא הלך בתלם אותו התווה האם. כנראה הרגיש שיש משהו שמגן בתלם זה שיצר מראית עין של שפיות.

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

לא בכל סיטואציה ניתן לשאול שאלות. מול אימא תלויה על בלימה מבחינת בריאותה הנפשית, שאלות, כמו מדוע אנו חיים כך, מדוע אנו שונים מאחרים, למה אסור לנו לדבר עם השכנים- עלולות לערער את הסטאטוס קוו הדק שקיים במשפחה. במצבים כאלו גם מראית עין של שפיות עוזרת לשמור על שפיות מסוימת. חיזו דאג לאימו ולכן גם הלך עם הקו שהתוותה, כשהייתה נוכחת וגם כשאושפזה. חיזו הבין מהם הכללים של המסגרת המשפחתית שיגנו עליה מפני התפרקות, ושיבטיחו שימור המצב. הבנה זו סייעה לו להתמודד, בעצם היכולת שלו לאמץ את התנהגות אימו.

שלבי הדין

ציר ההזדהות מתמקד במסרים שהילד קולט בקשר ליחסים במשפחה, לתפקידי הורים וילדים, ליחסים של המשפחה עם הסביבה ולאחריות שלו כלפי אימו. חשוב לעקוב אחר שלבי התהליך הרגשי אותו עובר חיזו בסיפור, המתואר בשלושה שלבים בשלושת חלקיו של הסיפור: בחלק הראשון, בו מתוארת השגרה שהייתה נהוגה במשפחה במשך שנים אחדות, חיזו מקבל את עמדות האם, מזדהה איתן ומגן עליהן. הוא מקבל על עצמו ללא ביקורתיות את אורח החיים המסוגר [הסתרת הסוד] מפני השכנים ובמיוחד את האחריות שאימו מטילה עליו בניקיון הבית ובמקום עבודתה. מוטיב הניקיון בסיפור מעצב את ההתמודדות המשפחתית עם ה"לכלוך" שבמשפחה, להראות כלפי חוץ שהכול בסדר, מסודר. הניקיון מכסה את הסוד של מחלת האם.

בחלק השני, עם פטורי האם, בתחילה שיגרת החיים במשפחה נדמית כמו תמיד, להוציא את העובדה שהאם נמצאת בבית בכל שעות היום: היא דואגת לבנים ולניקיון הבית, אבל מתחילה לבצבץ המועקה הנפשית שלה המבטאת את חוסר אפשרותה להתמודד. חיזו מכריח את עצמו לשכוח את התנהגותה בלילה, שכן הדבר מפחיד אותו. שיאו של שלב זה הוא בניסיון התאבדותה של האם בפרדס. השכנה המצטרפת לבנים בחיפוש המבוהל אחר האם שנעלמה פורצת את מעגל ההסתגרות שהאם התוותה במשך כל השנים והאם מתגלה כאשר ירכיח חשופים לעין כל, והיא מבולבלת מאוד ועל ידיה שריטות. מבחינת התהליך הנפשי חיזו חש בשלב זה את הפחד מחלחל בו והוא מבין שהחיים לא יוכלו לחזור להיות כמו שהיו וכי סודה של המשפחה נחשף לעיני כל. ביטוי מעשי לכך הוא העובדה שבאופן רשמי הוא הופך להיות האחראי לאימו, בכך שהוא חותם על טופס שנותן לו חובש האמבולנס.

בחלק השלישי, שבועיים לאחר ניסיון ההתאבדות חיזו מקבל על עצמו את האחריות לעצמו ולאחיו ולבית בעוד בטטה אחיו משתחרר מכל אחריות. חיזו הופך לילד הורי ומבחינה נפשית הוא מצד אחד מתחיל להתרגל למצב ומסדר את הבית כדי "שיראה כמו תמיד" ובכך הוא מאמץ את מנהגי אימו. הסדר והניקיון הם מצד אחד ניסיון לנקות את הלכלוך, את הסוד, את המחלה, אך בנוסף הם גם אמצעי מסייע ליצור מסגרת של שגרה ושפיות. בית נקי ומסודר עוזר כשהחיים מתהפכים. חיזו החזיר את הבית למקום השפוי ביותר שהוא מכיר.

את שאלות ההדהוד מומלץ לשאול בסוף החלק הראשון של הסיפור לפני שהאם מפוטרת ולא עם סיום שלב ההזדהות לגבי הסיפור כולו. חשוב מבחינת ההשפעה הרגשית שהתלמידים ידהדו לא על המצב הנפשי המוקצן, אלא על המצב לפני התערעורתו והקצנתו, שהוא גם אוניברסאלי יותר. התהליכים הנפשיים הגלומים בסיפור נמצאים כולם גם בחלק א' שהוא פחות קיצוני מבחינת מצבה של האם ולכן מאפשר ליותר תלמידים להזדהות עם דמותו של חיזו.

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

למורה: חשוב לתת את הדעת למאפייניו של חיזו כמספר בגוף ראשון. הוא בן 16 כשהוא מספר את סיפור משפחתו ונוקט בלשון הווה: "אימא מגדלת אותי ואת אחי כבר שש-עשרה שנים. אחי בן שלוש-עשרה וחודשיים קטן ממני כמעט בשלוש שנים". אם כך המספר הוא מתבגר שנמצא בתוך האירועים המסופרים ואין לו עדיין פרספקטיבה "מתקנת" של מבוגר לגביהם לאחר שנים. המספר הוא גם תמים ובעל יכולת חלקית לפרש את המציאות. הוא מתאר את המציאות כפי שהוא רואה אותה. זו דרך ההתמודדות שלו, עדיף שלא יראה הכול. הראיה הסלקטיבית שלו היא אדפטיבית, היא מצילה אותו. כל אחד מן האחים מוצא את דרך ההישרדות שלו, האחד נעשה מבוגר אחראי והשני נשאר נער.

על מנת לאפשר את התהליך הספרותי הפותח בשקיעה בעולמה של הדמות ובקבלה בלתי שיפוטית של חיי הנפש הפנימיים שלה, בשאלות ההזדהות חשוב לשים לב להישאר בהזדהות עם הדמות ורק בשלב הניתוק לראות את הדמות גם מתוך הפרספקטיבה שלנו, ולהאיר את מלוא המשמעות של מה שהוא רואה. בשלב ההזדהות השאלות המתמייחסות לאופן שבו חיזו רואה את מציאות חייו, לאופן שבו הוא חווה אותה ולאופן התמודדותו עימה. רק בשלב הניתוק השאלות מפנות להבנה שמעבר לזו של הדמות עצמה. יתכן שכדאי לפתוח את הדיון המורחב במשפט מקדים ולומר: חיזו הוא מספר בגוף ראשון המביא את סיפור משפחתו קרוב מאוד לזמן שבו התרחש. בתחילה נשקע באופן בו חיזו חווה את חייו ורק לאחר מכן נראה את חיזו במערך הדמויות הכולל בסיפור ונדון בו גם מתוך פרספקטיבה.

שאלות מנחות לדין ותשובות משוערות

הזדהות

חלק ראשון – התנהלות חיי השגרה:

למורה: אפשר כאן לשאול שאלה כוללת מבלי להפנות לציטוטים והתלמידים יחליטו מה מן הטקסט לצטט כתשובה.

דוגמה לשאלות כוללות: חיזו מעיד על עצמו שהוא בעל ראייה טובה "שכמעט לא שוכחת שום דבר ומצלמת הכול ומקפאיה את הצילומים בתוך הראש שלי. כי כזה אני, זוכר תמונות מכל החיים שלי ושל שמעון ושל אימא שלנו."

מה התמונות שחיזו זוכר מתקופת הילדות וההתבגרות לפני שפרצה מחלתה של אימא?

מה הרגשות שכל תמונה מעוררת בחיזו על פי מה שהוא מספר?

ניתן גם לקרוא חלק זה בקריאה הדוקה תוך התמקדות במשפטי מפתח.

שאלות המתמקדות במשפטי מפתח:

מה מצטייר בעיני חיזו כחשוב בחיים שלו על פי המסרים של אימא?

[מסירות לבני המשפחה, מילוי חובות, ניקיון וסדר, רצינות בעבודה, הסתגרות מן הסביבה, שלא ידברו עלינו, האחדות המשפחתית]

מה חיזו קולט לגבי ציפיות האם ממנו?

[נאמנות, עזרה בניקיון ובסדר, גילוי אחריות גם כלפי אחיו הצעיר שמעון, בטטה.]

איך מצטיירת אימו בעיני חיזו?

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

[אשת עבודה ועמל, קונה מזון לו ולאחיו, דואגת להם, מבקשת מן הירקן אוכל במיוחד בשבילם, קושרת מטפחת בד אל הידיות של שקיות הפלסטיק כדי שלא יכאבו לה הידיים", לא מדברת עם אף אחד בדרך, עסוקה בשלה, לא רוצה עניינים עם אנשים אחרים, מרוכזת בעבודתה ובילדיה, מנקה יסודית מאוד.]

הקטע בו הבנים עוזרים לאם לנקות את המרפאה-"וככה המפקחת של אימא שלנו הפכה להיות האישה המפחידה בשביל שלושתנו". מדוע חיזו מרגיש כך?

[הוא מזדהה עם אימו ועם חששה. האימא אינה מצנזרת את החששות והדאגות שלה מפניו. הוא נחשף לחשש שלה בדיוק כמו שהיא חווה אותו. בנוסף הוא חש אחריות לגבי הנושא. אימו נשענת עליו ועל אחיו.]

"אימא ניקתה את השמשות ואת השירותים ואני שטפתי את הרצפה". וגם: "היינו מותשים אבל שמחנו שגמרנו הכול" איך הוא מתאר כאן את תפקידו לעומת תפקידה של אימו?

[העבודה משותפת, הוא כילד מנקה ללא הנחות, האם והילדים באותו מעמד. אין ראייה של עצמו כנפרד. תא משפחתי מהודק ומבודד. לו כילד יש אחריות כמו לאימו.]

" בעבודה אני שומרת על עצמי, אם אין לי עם מי לדבר אני לא צריכה לדבר, אמרה תמיד, וניסתה להסביר לנו שככה צריך להיות גם בבית הספר. אתם לא תדברו סתם אל המורים שלכם, רק אם הם שואלים אתכם, אל תתחצפו, ככה לא יחשבו עליכם רע'. התרגלנו לזה." מה המסר שמקבל חיזו ולגבי מה? מה תגובתו?

[חשש תמידי מפני דעת הסביבה, חשדנות, מה יגידו, מה יחשבו עליו, מתח פנימי, הסתגרות, חשוב לנהוג יפה, כשם שחשוב שיהיה מסודר ונקי. לעשות רושם טוב, שהכול 'נקי', פשוט ללא מורכבויות.]

"שמעון כמוה, לא מדבר הרבה. הוא אוהב לעשות ספורט[...]. הוא ילד בריא עם שרירים מאורכים[...]. לי אין, ואני אומר לעצמי, אולי בקיץ הקרוב אתה תעשה ספורט כדי שתהיה קצת יותר גברי" איך מצטייר שמעון – בטטה בעיני חיזו? ואיך הוא רואה את עצמו בהשוואה לשמעון? מה הוא מרגיש לגבי זה?

[הוא מדגיש את הספורטיביות של שמעון ואת גבריותו והוא מקנא בו על כך, במיוחד על תשומת הלב שהאם נותנת לכך, מידי פעם.]

"הראייה שלי טובה [...]ראייה שכמעט לא שוכחת שום דבר ומצלמת הכול ומקפאה את הצילומים בתוך הראש שלי. " כיצד הוא רואה את עצמו?

[רואה וזוכר. הדברים נחרטים בזיכרונו.]

איך מתאר חיזו את רגעי הקרבה המשפחתיים? מה הוא מדגיש בהם? "כשהיינו יוצאים מקופת חולים בערב[...].ושמעון היה נדבק לאימא ומחבק אותה, היא הייתה מחזירה לו חיוכים ומחבקת אותו בחזרה[...]. ואני הייתי צוחק מאחור ומסתכל על שניהם, עד שהייתי קופץ להפריד, אבל הם לא נתנו לי ואמרו: בוא מן הצד השני"

[את שמעון ואימא חובקים ואותו מנסה להפריד –תוך צחוק- ולבסוף מצטרף לאימא מן הצד השני לחבוק. "לא מסתכלים לצדדים ולא חושבים אם מסתכלים עליהם. "]

מדוע חיזו כל כך מתרגז על המילים ועל חצאי המשפטים של שמעון בקשר לכך שאולי לאחרים יותר טוב? מה מקפיץ את חיזו?

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

[שמעון מבטא את מה שחיזו מרגיש בתוככי נפשו ומכחיש. בכך הוא מערער את ההגנה של חיזו ועם הכעס עולה גם רגש האשמה כלפי האם אצל חיזו, שכן בכך הוא כביכול בוגד באימו].

"ולרגע הייתי מרגיש הכי שמן בעולם, ונצמד לחיזו הדק שלי ומנסה להאמין שאי אפשר להחליף זהויות ואולי רק שמות או כינויים, שגם הם לא יכולים להשתנות כי הם בתוכנו מרגע שנולדנו ומרגע שאימא שלנו החליטה לקרוא לנו ככה, כי להחלטות של אימא היה כוח שלא יכולנו לשבור אף פעם". למה חיזו מתייחס כאן ומה הוא חושב על עצמו?

[שאינו לו סיכוי לפרוץ מזהותו, שהכול כבר נקבע על ידי אימו והוא אינו יכול לשנות. הוא לא יכול לשבור את ההחלטות של אימא. אין לו סיכוי לכך.]

איך הוא מתאר את היחסים בתוך המשפחה? מה הוא קלט מאימא לגבי הבעת רגשות בתוך המשפחה?

[מנקודת הראות שלו המשפחה מאוד מלוכדת בניקיון שעושים ביחד, בעזרה לאימא בעבודתה. הוא חווה רגשות של כעס במשפחה, האם מתפרצת וגם האח, אך ישנה הכחשה של הקושי, אסור לומר שמשוהו לא בסדר במשפחה שלנו. זו לא משפחה אדישה, אך יש סוג של דברים שאין שם – אסור לדבר על קשיים, יש התעלמות מהם, והעמדת פנים: "לא הרגשנו שחסר לנו הרבה". ניתן לפרש ציטוט זה בכך שמסירותה של האם חיפתה על החסר ובכך ניכר שחיזו מאמץ את העמדה של האם לגבי מהות החיים: "אוכל ומשחק וישן ויוצא לנקות ועושה ספורט בחצר."]

מה הוא מרגיש באומרו ש"אימא שלנו עשתה הכול בשבילנו?"

[חשוב בעיניו להדגיש שאימא הצליחה לשמור על חזות תקינה, נורמאלית.]

"נבהלתי כאילו דיבר אלי במילים שאסור לדבר בהן, כאילו הראה לי אור שאסור לראות." מה פשר הבהלה הזאת שחיזו חש? מה האור הזה ששמעון מראה לו, ומדוע הוא מרגיש שאסור לו לראותו?

[שמעון שואל שאלה על אורח חייהם שהוא קשה יום, "עד מתי נחיה ככה" וחיזו נבהל כי הוא לא מרשה לעצמו שאלות, כי התשובות עלולות להיות מדכאות, עצובות או קשות, כאילו הכחשת המציאות יוצרת מציאות נוחה יותר, ואילו עימות עם המציאות רק מחמיר אותה. בטטה ערער לחיזו את קליפת ההגנה הדקה. הרי גם הוא רואה, אך רוצה שבטטה לא ידבר על כך.]

מה הוא אומר על התפרצויות העצבים של אימו? איך הוא מתאר אותן? למה הן גורמות לו?

["וברגעים של עצבים, שמולם עמדנו אילמים ורק מחכים לבצע ולעשות מה שנדרש כדי שהכול יירגע [...]. "ואימא התחילה לצעוק עליו, 'תלך קיבינימט, יא בטטה, אני לא צריכה את הניקיון שלך, עד שאתה עושה משהו אתה עושה זבל." - הוא נבהל מהתפרצויות אלו שלה, ומתלבט האם הוא כמוה.]

" הבושה של חיזו - "למה הוא לא יודע שיש דברים שהם בושה לחיים, שהם בושה לעצמו ולעצמי ולאימא שלנו." מהי בושה זו לפי הרגשתו של חיזו? "ואני רוצה לחשוב שגם אני רגיל, אבל כשאני משווה את עצמי אליו מצלצלות בתוכי סטירות לחי ואני כבר לא יודע מה זה נורמאלי." למה חיזו מתייחס כאן? מהן סטירות הלחי בתוכו? האם חיזו מרוצה ממצבו? האם הוא מבין שמשוהו אינו כשורה? מה עולה מאן לגבי האם?

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

[בעוד ששמעון בטטה מאפשר לעצמו להתפרץ כמו האם "יודע לצעוק ולהתעצבן", חיזו סובל, אבל הוא מדחיק זאת, ואינו נותן לעצמו להתחבר לרגשותיו ולבטאם. חיזו נבהל שהוא לא נורמאלי. מצד אחד זה נותן בטחון לנהוג כמו האם ה"משוגעת", אבל זה גם מסוכן. מי שצועק הוא נורמאלי, רגיל, אבל בטטה צועק כמו האם כשהוא נתקל במנהגיה, אז מי נורמאלי במשפחה? האם יותר נורמאלי להתעצבן מול האם? מצד אחד חיזו לקח תפקיד הורי כדי לשמור על סטטוס קוו, אבל יש בו עין פנימית שרואה מעבר לזה: הוא שואל את עצמו מה זה נורמאלי, להיות כמוהו ולשתף פעולה עם הטרוף או לנהוג כמו שמעון בטטה ולבעוט בו.]

"עניין זה חוזר כשהם נוסעים לחתונה ודרך חלון המונית החיים נראים כל כך אחרים במקום שהוא לא שלנו [...] הערב שהופך יותר ויותר חשוך עושה אותי לפעמים עצוב, כי אני כמעט לא מכיר לילה עם הרבה אנשים שמסתובבים במקומות שהם לא הבית שלנו [...] ברגעים כאלה אני מרגיש שיש לי אחריות עליו, למרות שאנחנו מוגנים בתוך המונית אני פוחד עליו, יש לי פחד שאני לא אחזיר אותו הביתה לאימא [...] אני באמת מרגיש שאני האח הגדול ששומר על הקטן [...] הוא נראה לי הכי תמים בעולם והכי עדין ויפה, קצת כמו נסיך רטן שיוצא מהמבצר שלו אל העיר הגדולה כדי שכולם יראו את הזוהר והתמימות שלו והיופי שלו, ואני נזהר עליו שלא יקטפו לנו אותו ושלא יפצעו בפרי הטהור."

מדוע חיזו כל כך דואג שמא יקרה משהו רע לבטטה? הרי אין כאן סכנה. איך בטטה נחוזה כאן על ידי חיזו? מה הוא מרגיש כלפי אחיו?

[נחשף כאן ביטוי של קנאה באח ואשמה בקשר אליה. הקנאה מעורבת בכעס עליו על כך שלמרות שלקח את התפקיד היותר קל של להיות רגיל הוא מרשה לעצמו להראות את הלא תקין בחייהם, למשל כועס על האם על ששמה את הביצים מתחת למיטה, כאשר שובר אותן "מה את שמה לי ביצים שמה". הדאגה המוגזמת לבטטה, ראייתו כמו הכי תמים והכי עדין ויפה, כפרי טהור שצריך להיזהר עליו הם ריאקציות תגובה של חיזו. בליבו חיזו כנראה כועס על בטטה ונמאס לו מהתפקיד שלו עצמו. נמאס לו להיות זה שדואג לבטטה כל הזמן, רגש זה מוליד רגש אשמה ולדאגה רבה עוד יותר, מוגזמת ולא תמיד בפרופורציה להקשר. דבר זה מסביר את העובדה שחיזו חווה כאן את בטטה השרירי והספורטיבי כקטן, תמים וזקוק להגנה.]

"ורק רואה את השמעון בטטה הרגיל, שהוא חלק מאימא שלנו וממני בתוך הבית. ואת הבית אני חושב שאנחנו אוהבים יותר מכל דבר, אני שמעון ואימא לא יכולים בלעדיו, כל אחד מתחבר לפינה שלו, כל אחד אוהב אותו מהזווית שלו...[אז אוהב איך שהכול נראה. כשאני מסתכל עליו, בזמן שאימא יושבת במרפסת שמעון מול הטלוויזיה והכול רגוע, אין דבר שאני רוצה לשמר יותר מהרגע הזה ומהבית שלנו. זה משכיח ממני את כל מה שמתרחש בתוכו בדרך כלל...]האור שחודר דרך התריסים שסגורים למחצה, ושלושתנו- שמעון, אני ואימא שלנו בתוך כל זה. ואני מתקשה להאמין שמתישו זה ישתנה."

חיזו אוהב מאוד את ביתו. מה במיוחד הוא אוהב בו? איך הוא מסביר זאת? איך הוא מתאר אותו, את אימו ואת עצמו בתוך הבית שלהם? מה ההרגשה שלו לגבי כך?

[מרגיש עטוף בתוך הבית, אוהב את יסוד הקביעות בו, ששת הכיסאות והפרחים על השולחן מקנים לו תחושת סדר ובטחון. בתוך התריסים הסגורים למחצה חיזו מרגיש מוגן ולא חשוף בפני אנשי השכונה. זה הדימוי של הבית שנצרב בתודעתו.]

חיזו מתאר איך אימו ובטטה הולכים מחובקים כשיוצאים מקופת חולים בערב (עמ' 39) וגם אומר לאימו על בטטה- "תעזבי אותו, עושה לנו ככה איומים, שילך, שילך, מה הוא חושב, שהוא מפחיד אותנו" (עמ' 41). מה הוא מרגיש כלפי אחיו בשני מצבים אלו?

[ביטוי לקנאה כלפי הקרבה הפיסית בין האם לבטטה וגם על כך שבטטה, מרשה לעצמו לדבר ולבקר את האם.]

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

הדהוד בקול או בכתב

למורה: בסיום חלק א' מומלץ להפסיק את שאלות ההזדהות ולהזמין את התלמידים להדהוד, מפני שבחלקים השני והשלישי של הסיפור בעקבות הקצנת מצב האם גם התהליך הנפשי בו נתון חיזו מקצין ויהיה רלבנטי לפחות תלמידים. ניתן להזמין להדהוד בקול רם או להפנות לכתובה ולאחר מכן לבקש מן התלמידים המוכנים לכך, לשתף את כלל תלמידי הכיתה.

מוצעים מספר תהליכים נפשיים מהם יש לבחור אחד בלבד, על פי שיקול המורה.

1. נסו להיזכר במצבים או בדוגמאות דמיוניות או מן המציאות המוכרת לכם שבהם בניגוד למה שנכון בדרך כלל, שחשוב להיות מודע למציאות ולהכיר בה, דווקא מצבים של הכחשה או של הדחקה עוזרים לנו להתמודד.
2. חיזו אומר: "נבהלתי כאילו דיבר אלי במילים שאסור לדבר בהן, כאילו הראה לי אור שאסור לראות" (כששמעון שואל אותו עד מתי יחיו ככה) וגם: "אין דבר שאני רוצה לשמר יותר מהרגע הזה ומהבית שלנו. זה משכיח ממני את כל מה שמתרחש בתוכו בדרך כלל": חיזו רוצה לשמר את הרגע הזה ואת הבית שלו. הביאו דוגמה למצב בו מרגישים צורך לשמור לפחות על מראית עין של סדר, להחזיק ברגע המסוים הזה.
3. " ולרגע הייתי מרגיש הכי שמן בעולם, ונצמד לחיזו הדק שלי ומנסה להאמין שאי אפשר להחליף זהויות ואולי רק שמות או כינויים, שגם הם לא יכולים להשתנות כי הם בתוכנו מרגע שנולדנו ומרגע שאימא שלנו החליטה לקרוא לנו ככה, כי להחלטות של אימא היה כוח שלא יכולנו לשבור אף פעם" חיזו מרגיש שזהותו נקבעה עבורו על ידי ציפיות אימו ושהוא לא יוכל להשתנות. חישבו על מצב בו מתבגר מרגיש שהוא חייב לעמוד בציפיות הוריו. הביאו דוגמה אמיתית או דמיונית לתחושה כזו של מתבגר. תוכלו להתייחס, למשל, לבחירת בן זוג, מגמות לימוד, צבא ועוד.
4. בדרך לחתונה חיזו חושב לעצמו לגבי שמעון: "ברגעים כאלה אני מרגיש שיש לי אחריות עליו, למרות שאנחנו מוגנים בתוך המונית אני פוחד עליו, יש לי פחד שאני לא אחזיר אותו הביתה לאימא [...] אני באמת מרגיש שאני האח הגדול ששומר על הקטן [...]". פעמים רבות קורה שאנו לא מרשים לעצמנו לכעוס על מישהו או לקנא במישהו המממש דבר מה שאנו לא מצליחים לממש, ומכיוון שאנו מרגישים אשמה נסרת על הכעס ועל הקנאה אנו מחפים על האשמה בדאגה מאוד גדולה. יתכן שזה גם מה שקורה כאן. הביאו דוגמאות אמיתיות או דמיוניות בהקשרים שונים להתנהגות כזו.

הזדהות (המשך)

חלק שני – שבירת חיי השגרה: פטורי האם וניסיון ההתאבדות שלה.

מה מרגיש חיזו כשמודיעים לאימו שהיא תפסיק לעבוד?

[שהחיים שלו השתנו, הוא רואה שאימו משתדלת להמשיך ולטפל בשמעון בטטה ובו, אימא מתחילה לנהוג באופן שונה. הוא לא יודע מה אימו עושה לבד בחדרה כשהם בבית הספר, הוא שומע אותה מתעוררת בלילות ונאנחת, הוא דואג לה, מביא לה מים ורוצה לראות האם כבר נרדמה מחדש. הוא מבין שמהו לא בסדר איתה אבל משתדל לא לחשוב על כך. יש בו מתח וחרדה, אבל הוא לא מדבר על זה עם אף אחד.]

מדוע כשאימו ברחה לפרדס והשכנה דואגת לה חיזו שונא את הקול הדואג שלה?

[זו פריצת הגבול, שאימו התוותה בקפדנות בין המשפחה שלהם לבין השכנים. הוא מאמץ כאן את עמדת האם. הוא לא רוצה שידעו את הסוד הקשור לאימו ולא שירחמו עליהם, חשוב לו להרגיש וגם לשדר כלפי חוץ שהכול אצלם בסדר.]

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות המזכירות הפדגוגית

הדבר הראשון שהוא עושה עם מציאת האם הוא לכסות את רגליה שהיו חשופות. מדוע?
[מרגיש שהם חשופים מאוד לפני העולם. רוצה להסתיר, להצניע. ואולי פשוט כדי לשמור על כבודה של אימא.]

איך הוא נוהג בה בפרדס?

[דואג לה, מרים אותה, רוצה לקחת אותה הביתה, מדבר על ליבה, מרגיע אותה.]

כשהחובשים בודקים את אימו חיזו מסתכל עליה "משוחררת מכל מי שלידה, מאיתנו ומכל הבית הזה. הרגשתי שהיא מתמסרת לשני החובשים. המפלים החדשים שלה, ואולי מוכנה להחליף אותם בנו. היה להם יתרון עלי ועל שמעון, הם ידעו עליה עכשיו יותר ממה שאנחנו ידענו עליה כל חיינו [...].ראיתי במבטיה אהבה והתמסרות." מה עובר במחשבתו ובליבו?

[שאימא התנערה מכל חובותיה בעולם, שלאימא כבר לא אכפת ממנו ומאחיו, שאימו בגדה בהם, שהוא לא ידע עליה דברים רבים. הוא מפחד וגם פגוע וכועס.]

מה ההרגשה שלו מול החובשים[הצורך לחתום, כתיבתם שניסתה להתאבד]?

[חוסר אונים מול "הסמכות הלבנה בחלוקים". הוא מרגיש שהם עדים לסוד שהוסתר כל הזמן, למחלה של אימא. המדים הלבנים והתעודה הרפואית הם מעין אסמכתא פורמאלית לדבר.]

ומה גורם לו לחשוב שאולי החיים ימשיכו כרגיל?

[ששלושתם בתוך הבית ושאימא לא נלקחה. הוא מאוד רוצה להאמין בזה שלא חל שינוי.]

חלק שלישי- אשפוז האם וקבלת האחריות על הבית והמשפחה על ידי חיזו.

"רעד לי הלב מהמחשבה איך תהיה אימא שלי, איך יהיה איתי ועם שמעון, איך נדבר על זה עם מי שאנחנו מכירים ואיך לא נראה את אימא שלנו. לא הבנתי איך כל כך מהר הגיעו אלינו אנשים מבחוץ שיודעים על אימא שלנו ועלינו." מה הוא מרגיש?

[פחד, בהלה, דאגה מפני העתיד. הוא מרגיש אבוד.]

"כבר התחלתי להתרגל לאיך שאני ואיך ששמעון בלי אימא בתוך הבית [...] עוד מעט אתפנה לכל מה שסביבי." איך הוא מרגיש?

[יש משהו משחרר בזה שהאם לא בבית, לא איתם עם ההתפרצויות שלה ועם היותה עצורה רגשית.]

ניתוק

למורה: הסיפור מסתיים בכך שחיזו מגייס כוחות התמודדות. חשוב להתייחס לכך ולהדגיש את העובדה שמצא כוחות בעצמו להתמודד עם המצב. ההכחשה שלו היא חלק מהתמודדותו. בניגוד למה שנכון בדרך כלל, שחשוב להיות מודע למציאות ולהכיר בה, לעיתים במשברים קשים או במצוקות דווקא מצבים של

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

הכחשה או של הדחקה עוזרים לנו להתמודד. יש כאן מעין בחירה מה לראות ומה לא, מתוך צורך לשמור על שפיות. דווקא ההתעלמות ממלוא משמעותה של המציאות היא המקלה והעוזרת להתמודד עימה. חשוב לשוחח עם התלמידים בעקבות ההדהוד על דוגמאות: אם יש לתלמיד מבחן והוא מתעלם, מכחיש את הצורך ללמוד- זוהי תגובה לא בריאה, אך לגבי מצבים שאין לנו שליטה עליהם ההדחקה וההכחשה הן אדפטיביות [מחלה קשה, חשש מפיגועים].

בשלב הניתוק שני צירים:

ניתוח המערך המשפחתי, כולל התייחסות לאם ולבטטה: מה דפוס התנהגותם? כיצד מגיב כל אחד מן האחים למצב בו הם חיים?

[בהתנהגותה של האם ובתגובותיה להתנהגות שסוטה מן הנורמה שלה היא מפעילה לחץ נפשי כלפי הבנים. האם מתקשה לראות את בניה כבני אדם בפני עצמם בעלי צרכים ורצונות. היא מייעדת להם תפקיד ספציפי בחייה. כאשר הבנים אינם ממלאים את התפקיד המצופה מהם הם נפגעים מן האלימות המילולית שלה.

על מנת להימנע מפגיעה מצמצם חיזו את התנהגותו הספונטאנית תוך שהוא מגדיר לעצמו את גבולות ההתנהגות המקובלת על ידי אימו. כל סטייה מגבולות ההתנהגות המקובלת סופה בכעס ובצערות של האם. ראייתו של חיזו את עצמו היא בביטול עצמי תוך אימוץ עמדת האם.

בטטה מחקה את דפוס האלימות המילולית של האם. אצל חיזו התוקפנות והכעס כלפי האם מודחקים ואינם באים לידי ביטוי גלוי.

ההסתגרות המשפחתית: בכל משפחה קיימים גבולות, אשר מפרידים בינה לבין הסביבה. משפחה מאוזנת מצליחה להתאים עצמה לשינויים, גבולותיה גמישים, היא יוצרת קשרי גומלין עם הסביבה ויש לה מקורות תמיכה חיצוניים במידת הצורך. במשפחה של חיזו, המבודדת את עצמה מן הקהילה, הגבולות ברורים ואינם חדירים. חוקי המשפחה נוקשים ועל חבריה לעמוד בהם. לחבריה עלולה להיות תחושה של ייאוש וחוסר שליטה שעלולות להוביל לאלימות בתוך המשפחה.

חיזו-

חיזו פירושו גזר, וגזר מתקשר לראייה הטובה של חיזו. הוא מעיד על עצמו שהוא רואה את המציאות מסביבו ולעולם כמעט אינו שוכח שום דבר. איך מרגיש נער שרואה הכול שיש לו קליטה כזאת של המציאות "שכמעט לא שוכחת שום דבר ומצלמת הכול ומקפיאה את הכול" בראשו, אך אסור לו לשאול שאלות ואולי גם לא לזכור?

[אשמה על מה שהוא רואה וזוכר, ועל מה שהוא מרגיש ביחס לדברים. תחושה שאם ישאל, זה יערער משהו מאוד יסודי. הכחשה ואף הדחקה הן מנגנוני ההגנה שלו ודרכי התמודדותו].

מהי מערכת היחסים בין חיזו לבין אימו?

[חיזו לא ביקורתי לגבי עמדת האם, אלא מפנים אותה, כי זו הדרך היחידה שלו לשרוד. ישנה אלימות נפשית של האם כלפי חיזו ואחיו- לבודד ילד מכל דמות משמעותית שאומרת אחרת ממנה: "לאימא יש התקפי עצבים, קריזות, בהן היא צועקת על הבנים ונותנת הוראות, היא מקללת ומעליבה. האם מפעילה אלימות נפשית ביחס לבנים – בידוד המשפחה מאנשי השכונה הניקיון והסדר שהם עובדים בהם בבית ומחוצה לו,

משרד החינוך

הפיקוח על הוראת הספרות

המזכירות הפדגוגית

התפרצויות הזעם של האם ששמעו בטה גם כן מחקה – "יודע לצעוק ולהתעצבן." חיזו אינו נותן לעצמו להתחבר לרגשותיו, מאמץ את מנהגי האם, מחפה על הכעס שבודאי יש בו כלפיה ועל אשמה כתוצאה מכך – כילד הורי הוא אולי מרגיש אחריות לתחזק את המצב המשפחתי תקין. לכן כל כך חשוב לו לשכנע את עצמו שהחיים שלהם בסדר, ההתרכזות ביומיום במטלות ובעשייה, הקרצוף והסידור מכסים על מה שאינו "נקי" ואינו "בסדר" בחיים שלהם].

בטטה- איך הוא מתמודד עם המצב בבית?

[על בטטה- בטטה הוא הקול השפוי בבית: כועס על האם, מצביע על אי הנורמאליות של המצב, צועק, משחק עם חברים].

מה ההבדל בדרכי התמודדותם עם המצב?

[כל אחד מן האחים מוצא את דרך ההישרדות שלו, האחד נעשה מבוגר אחראי והשני נשאר ילד].

האם היו לחיזו אופציות נוספות? מה יכול לעזור למתבגר במצב כזה?

[האלימות הנפשית של האם ומחלתה הם מצב נתון. פריצת הסגירות שלו בתוך המשפחה ושל המשפחה עצמה, חיפוש מבוגר משמעותי נוסף- דודה, שכנה, מור, סבתא, שיחה עם חבר.]

היחס בין המספר בגוף ראשון, חיזו, לבין המחבר המובלע.

בסיפור נוצר פער אירוני בין דברי חיזו המספר בגוף ראשון לבין המחבר המובלע. האירוניה מתחדדת בשני אמצעים עיקריים:

באמצעות ציטוטים ישירים של דברי האם אותם מצטט חיזו המספר בשעת סיפורו. ציטוטים אלו לפעמים מובאים בשם האם "אימא אומרת תמיד" ופעמים הם מוטמעים בדברי חיזו. שילוב דברי האם בדברי חיזו בדרכים אלו על ידי המחבר המובלע, מאפיין את חיזו כמספר מעורב, בלתי מהימן ויוצר אירוניה כלפי עמדתו. חיזו כמספר בגוף ראשון בלתי מהימן-הוא רואה את המציאות ומבין אותה, אך התמודדותו עם המצב היא על ידי הכחשה ולכן הוא מספר בלתי מהימן שלעיתים מצטייר כתמים וכבעל יכולת חלקית לפרש את המציאות. לכל אורך הסיפור המחבר המובלע רומז למה שמעבר לנראה בעניו של חיזו.

באמצעות מוטיב הסדר והניקיון. הניקיון והסדר הם מוטיב בסיפור הקשור לסוד של המשפחה ולניסיון להסתירו. המשפחה מקנה חשיבות עליונה לאופן בו דברים נראים כלפי חוץ- הכול צריך להראות נקי ומסודר. המשפחה מנקה את ה"לכלוך", אך האירוניה היא שהניקיון מכסה רק מלמעלה את הסוד הנורא של מחלת האם. הבית הנקי והמסודר נותן תחושה שלמראית עין הכול כשורה. הנקי והמסודר עוזר אמנם כשהחיים מתהפכים, אך אין הוא פותר את המצוקה].